

Paavo Oinonen

Humanistin suru – Paavo Rintala ja Vietnamin sota

Keväällä 1969 kansalaisjärjestö Suomen Rauhanpuolustajat valitsi kirjailija Paavo Rintalan puheenjohtajakseen. Miltei samaan aikaan Rintalan valinnan kanssa yhdistys muodosti keskuudessaan Vietnam-ryhmän, jonka tarkoituksena oli keskittyä sodassa olevan maan kysymyksiin. Se, että Suomen Rauhanpuolustajien Vietnamiin kohdistunut rauhantyö aktivoitui tuolloin, ei välttämättä liity Rintalan samanaikaiseen valintaan puheenjohtajaksi. Kirjailijan muistelman mukaan yhdysvaltalaisen älymystön ja opiskelijaliikkeen harjoittama Vietnamin sodan arvostelu heijastui yli läntisen Euroopan, ja myös suomalainen osallistuva nuoriso löysi yhteisen nimittäjän toiminnalleen. Heti 1970-luvun alussa Helsingissä perustettiin jopa erillinen Suomi-Vietnam-seura, joka toiminnallaan ja kannanotoillaan tuki Pohjois-Vietnamin demokraattista tasavaltaa.¹ Tämän yhdistyksen toiminnassa Rintala oli myös mukana.

Kirjailija oli aktivistina vaikuttamassa siihen, että Suomesta katsoen kaukaisen Kaakkois-Aasian maan tilanne ja kulttuuri tulisivat aiempaa lähemmäksi suomalaisia. Paavo Rintalan suhde Vietnamin sotaan muodostui rauhanjärjestön puheenjohtajuutta syvemmäksi ja moniulotteisemmaksi, sillä Vietnamin aikalaistapahtumat suodattuivat hänen kirjalliseen työhönsä. Vuonna 1930 syntynyt Rintala oli 1960-luvun lopulle tultaessa asemansa vakiinnuttanut kirjailija, jonka eetokseen kuuluivat moraaliset pohdinnat ja historiatietoisuus. Kiinnostus lähimenneisyyteen näkyi eritoten toisen maailmansodan vaikutuksia pohtivissa teemoissa. Vuosikymmen lopulla kirjailija paneutui yhä syvemmin dokumentaariseen ilmaisuun, ja hän kirjoitti neljä sotilaiden ja siviilien kokemuksiin pohjautuvaa teosta.²

Aiempien sotien vaikutusten ohella Rintalaa askarrutti aikalaistodellisuus, ja tuottelias kirjailija teki Otavan kustantamana kaksi Vietnamin sotaan liittyvää teosta, joista ensimmäinen oli vuonna 1970 ilmestynyt *Vietnamin kurjet*. Se oli raportti suomalaisten Vietnam-suhteesta. Vuoden 1974 lopussa ilmestyi romaani *Romeo ja Julia häränvuonna*, jossa hän eläytyi vietnamilaiseen nykyhetkeen. Nämä olivat ensimmäiset suomalaisen kirjailijan Vietnamin sotaa ja todellisuutta käsittelevät proosateokset, ja tämä muistettiin myös mainita, kun teoksista julkisuudessa puhuttiin.

Seuraavassa tarkastelen yhtäältä Paavo Rintalan suhdetta Vietnamin sotaan ja toisaalta hänen julkisten puheenvuorojensa aikaistulkintaa. Näiksi puheenvuoroiksi lasken hänen kaksi esillä olevaa teostaan sekä muut mediassa julkaistut kannanotot tai näkemykset. Vietnamin sota oli kylmän sodan kauden konflikti, jossa kaikki siihen kantaa ottaneet joutuivat noteeraamaan läntisen maailman ideologisen kahtiajaon. Väistämättömästi silloiset joukkoviestimet olivat tämän todellisuuden osia ja sen aktiivisia muovaajia, joten kehychsenäni on 1970-luvun mediaympäristö.

Närkästynyt kannanottaja

Kun toimittaja Sakari Virkkunen haastatteli Paavo Rintalaa, syksyllä 1974 *Suomen Kuvalehteen*, hän profilo i sanojensa mukaan ”aika varovasti” kirjailijaa. Hänen mukaansa Rintalaa ”pidetään yhteiskunnallisena kirjailijana, jolle sota on välttämätön lähtökohta ja taistelu rauhan puolesta kaikki kaikessa”. Rintala piti käsitystä kammottavana, sillä hänen mukaansa Rauhanpuolustajiin kuulumisella ei tarvinnut olla suoranaista yhteyttä siihen, mitä kirjailija kirjoittaa. Rauhanliikkeessä toimiminen rinnastui hänen mielestään yksityiseen kansalaistoimintaan ja oli samanlaista kuin vaikkapa kunnan valtuustoon kuuluminen.³ Suomen Rauhanpuolustajat ry oli vuonna 1949 perustettu poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka oli syntynyt osana kansainvälistä rauhanliikettä. Toisen maailmansodan kokemukset olivat toimineet vahvana sysäyksenä toiminnan käynnistämiseksi.

Rintala halusi erottaa selkeästi toisistaan aktivismin ja kirjailijana toimimisen. Silti tämä ei hänen eikä monen muun taiteilijan tapauksessa ollut mahdollista, sillä julkisuudessa taiteilijan elämä, tekemiset ja teokset yleensä kytkettiin yhteen. Rintalan Vietnam-aiheisissa teoksissa hänen aiheensa tulivat lähelle päivänkohtaisia rauhantyön teemoja, joten se, että journalisti tiedusteli näiden yhteyksiä, tuntui ymmärrettävältä. Silti kirjailijan vetoisuus kansalaistoiminnan erottamisesta kirjallisesta työstä oli oikeutettu ja tärkeä.

Vuonna 1970 ilmestynyt *Vietnamin kurjet* oli raportti, jolla varmasti oli taiteellisia tavoitteita, mutta takakannen teksti nimenomaisesti ohjasi lukemaan teosta pamfletin tapaan ja ymmärtämään tekijän sidonnaisuudet: ”Dokumenttiaineisto on suodatettu tekijän näkökulman ja havaintojen läpi, ja teosta kokonaisuudessaan leimaa vahva osallisuus Vietnamin sodan vastaiseen liikkeeseen.” Muotoilussa ei ole mitään yllättävää, sillä vaikuttamaan pyrkivä kirjoittamisen tapa ja jopa provosoiminen kuului 1960-luvulla nousseeseen ajankohtaiskirjoittamisen tyyliin. Ja tätä on syytä

havainnoida tarkemmin, sillä näin on mahdollista paremmin ymmärtää kirjailijan keinoja ja pyrkimyksiä.

Paavo Rintalaa dokumentaristina tutkinut Kai Ekholm nostaa esille teoksen poliittisuuden. Tutkijalle se tuo mieleen yhdysvaltalaisen kielitieteilijän ja kulttuurikriitikon Noam Chomskyn väitteen, ettei politiikka ole teoreettisesti pohdittavaa, vaan siihen pääsee käsiksi vain mielipiteiden kautta. Tätä kautta Ekholm löytää Rintalan ilmaisusta yhteyksiä yhdysvaltalaiseen kirjailijaan Norman Maileriin, joka otti vapauksia toimimalla aktiivisena journalistina ja pystyi teksteillään vaikuttamaan asioiden kulkuun. Lisäksi Ekholm liittää Rintalan raportin moniin Yhdysvaltain politiikkaa arvosteleviin teoksiin, kuten jo 1940-luvulla ilmestyneeseen taloustieteilijä Gunnar Myrdalin yhdysvaltalaista rotupolitiikkaa käsittelevään tutkimukseen *An American Dilemma* ja australialaisen journalistin Wilfred Burchertin kirjaan *Vietnam Will Win* vuodelta 1968.⁴ Epäilemättä *Vietnamin* kurkien lähestymistapa myös eroaa edellä mainituista, mutta yhteydet eivät ole sattumanvaraisia. Nimittäin Ekholm mainitsee toisaalla tutkimuksessaan, miten kirjailija on kertonut arvostavansa muiden muassa Norman Mailerin ja Susan Sontagin reportaasituotantoa. Ilman esikuvia hän ei toiminut.

Rintalan Vietnam-kirja tuo mieleen Susan Sontagin tiiviin raportin *Matka Hanoiin*. On todennäköistä, että kirjailija tunsikin amerikkalaisen teoksen ja jopa sen suomennoksen, sillä se oli ilmestynyt kustannusosakeyhtiö Kariston Näkökulma-sarjassa jo vuonna 1969.⁵ Teokset ovat toki erilaiset. Rintala teki raporttinsa Suomessa suomalaisten Vietnam-suhteesta, kun taas Sontag kuvasi matkaansa sotaa käyvään Pohjois-Vietnamiin. Kirjan otsikon mukaisesti amerikkalainen kulttuurikriitikko matkusti paikan päälle, kun taas Rintala liikkui Suomessa ja mittaili kotimaan mielipideilmastoa, mutta molemmissa on päiväkirjamainen aikalaistodistajan näkökulma. Raportin muotoa syvemmin kirjoja yhdistää kuitenkin kirjoittajien halu tehdä itselle ja lukijoille selkoa tekijän omasta suhteesta kohteeseen.

Sontag ymmärsi, ettei hänen ennen matkaa mielessään luoma Vietnam vastannut todellisuutta. Kun kirjailija oli Hanoissa, hän pohti, miten vaikea oli luoda kokonaisvaltaisia älyllisiä ja tunneperäisiä yhteyksiä kohteeseen, vaikka hänen poliittinen ja moraalinen solidaarisuutensa maata kohtaan olisivat näitä edellyttäneet.⁶ Kaikki oli niin toisenlaista. Tämän vuoksi hän siirsi raporttinsa päiväkirjamerkintöjään, jotka kuvasivat alkumatkan eläytymisvaikeuksia. Rintala oli niin ikään raportissaan mukana omine muistoineen ja tunnesiteineen. Vasta kirjan loppupuolella paljastui, että hänelle yhteys vietnamilaisten tragediaan muodostui omien evakkokokemusten kautta.

Jo alussa Rintala kertoo pohjoisvietnamilaisesta pojasta, joka kirjaan valitussa valokuvassa makaa pikkuveljeään suojaten. Rintalan mukaan vain hetken päästä otoksen pojat päätyivät My Lain kylän joukkomurhan uhreiksi. He olivat kyläläisten lapsia, kyläläisten, jotka eivät suostuneet jättämään asuinsijojaan. He eivät voineet hylätä viljelyksiä, joista saivat elantonsa. Rintala palautti mieleensä vuoden 1939 joulukuisen evakkoon lähdön Karjalan kannaksella, jolloin hän oli seisonut reppu selässä samaan tapaan kuin erään toisen kuvan vietnamilaispoika. Hän muisteli perheen elättikurkea, joka oli otettu perheen hoiviin jalkavamman takia. Se ei ollut voinut lähteä muiden muuttolintujen mukaan eikä se voinut lähteä nyt evakkojen kuljetukseen: ”Se lenteli kylän yllä kuin käsin kosketeltava suru.”⁷

Elättikurki ja ”kurjen hetki” on kirjailijan henkilökohtainen avain teokseen. Kurjen tavoin pohjoisvietnamilaiset viljelijät olivat sidottuja kotiseutuihinsa eivätkä voineet lähteä. He olivat hyökkääjien armoilla, kun taas evakot eivät suoranaisesti tarvinneet pelätä kuolemaa, vaikka kirjailija muistaa näin tehneensä. Yhteistä oli se, että he olivat etenemässä kohti tuntematonta ja että yksittäistä ihmistä suuremmat voimat vyöryivät kohti. Rintala muisteli samalla muita toisen maailmansodan lapsiuhreja, jotka eivät päässeet pakoan. Hän katsoi aktiivisesti valokuvaa, tutkiskeli sen yksityiskohtia ja nauliutui Phamiksi nimeämänsä vietnamilaispojan kuvan ääreen. Kameraan katseensa suunnannut henkilö oli erikoinen siksi, että hän tuntui katsovan pelkäämättä surman suuhun. Ehkä siksi, ettei muuta vaihtoehtoa enää ollut. Pohdinnoista kumpuaa kirjailijan tekstin välittämä suru ja havahduttamisen tarve. Lukijalle ei jää epäselväksi, että Rintala on yleishumaanisuuden asialla ja että hänen sympatiansa ovat ahdinkoon joutuneiden pohjoisvietnamilaisten puolella.

Kertojan voimakas läsnäolo on päiväkirjamaiselle raportille tyypillistä, mutta kaiken kaikkiaan *Vietnamin kurjet* muodostuu monista erilaisia osasista. Rintala on kiertänyt haastattelemassa joko hänelle tuttuja tai tuntemattomia suomalaisia, ja äänessä ovat yhteiskunnan eri ryhmien, ikäluokkien ja ammattialojen ihmiset. Tämän ohella Rintala toteutti vuodenvaihteessa 1969–70 asennekyselyn, johon hän sai neljä sataa vastausta. Lisäksi kirjan epilogissa on Pohjois-Vietnamin ilmatilassa alasmattujen ja vangittujen amerikkalaislentäjien haastatteluja. Kai Ekholmin mukaan kirjailija on käyttänyt lähteenään itäsaksalaisten ohjaajien Walter Heynowskin ja Gerhard Scheumannin vuoden 1968 dokumenttielokuvaa *Piloten im Pyjama*.⁸ Tekijä ei itse kerro lähteiden käytöstä teoksen tiedoissa.

Tekstissään Rintala kertoo, että alkusysäyksenä on ollut moraalinen närkästys, joka kumpusi vuoden 1965 Vietnamin suurpommitusten aiheuttamista tunteista. Tuntuu siltä, että kirjailija on halunnut dokumentoida suomalaisten välinpitämättömyyden, sillä monelle konflikti vaikutti etäiseltä. Samoihin aikoihin huipentunut Nigeriasta irtaantuneen Biafran nälänhätä oli tutumpi. Tuon tuosta mielialojen tunnustelija kohtaa voimattomuuden ilmauksia. Tyypillistä on, että haastatellut palauttavat tilanteen kylmän sodan asetelmaan, kuten nimettömäksi jäävä ”tunnettu” kirjailijatar:

Mikään ei ole voinut sitä lopettaa, kun Neuvostoliitto auttaa samassa mitassa kommunisteja ja mitä USA etelä-vietnamilaisia. Sota on sota. Kai sinä itsekin sen tiedät. Paremmin kuin minä. Niin säälimätöntä. Säälimätöntä.⁹

Puuttuva luokkataistelu

En ole kattavasti koonnut *Vietnamin kurjet* -teoksen saamaa vastaanottoa, mutta muutamilla esimerkeillä on mahdollista tehdä alustavia havaintoja. Syyskuussa 1970 keskustapuolueen *Suomenmaan* nimimerkin takaa toiminut KOO kiinnitti huomiota siihen, että Rintalaa usein kutsutaan sotakirjailijaksi, vaikka arvostelijan mukaan hän ei sellainen ole. Tästä kriitikolle kertoi kirjailijan toiminta Suomen Rauhanpuolustajissa. Hän arveli, että puhumalla sotakirjailijasta rauhanpuolustajana ovat jotkut tietoisesti kyseenalaistaneet kirjailijan toimintaa. Keskeiseksi *Vietnamin kurkien* sanomaksi hän kiteytti sen välittämän ajatuksen sodan läheisyydestä. Hyvänä kriitikko piti sitä, ettei Rintala pyrkinyt antamaan valmiita vastauksia meille, kilpailuyhteiskunnan turruttamille uhreille, vaan hän halusi pistää jokaisen omakohtaisesti miettimään.¹⁰

Päivän Sanomat oli Sosialidemokraattisesta puolueesta irtaantuneen Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton lehti, jonka nimimerkki Eskonen eli Sulo Kivinen suositteli syyskuisessa kolumnissaan *Vietnamin kurkia* lukemiseksi ihan jokaiselle. Tärkeänä hän piti sitä, että kirja auttoi havaitsemaan, miten Vietnamin haava on auki myös meillä. Auki oleva haava on Rintalan teoksessaan käyttämä kuva. Tuntuu siltä, että kolumnisti antaa erityistä arvoa sille, että Rintala nostaa esille muutosta vaativan nuorison ääneen jonkinlaisena myönteisenä enteenä.¹¹

Ylioppilaslehti julkaisi marraskuussa 1970 Katri Olkinuoran laajahkon, muutakin kuin pelkän teosarvion sisältäneen jutun. Artikkelissa ”Vietnam! Vietnam!” kirja määrittyi kaunokirjalliseksi pamfletiksi. Arvostelija piti Rintalan puheenvuoroa tervetulleena lisänä laantuneeseen keskusteluun,

sillä se näytti suomalaisten välinpitämättömyyden jopa rumempaan kuin voisi kuvitella. Olkinuoran mukaan teos jäi kuitenkin osittain puolitiehen. Hän arvosteli Rintalan humanistista otetta, joka jätti yhteiskunnan liian vähälle huomiolle. Marxilaisesti suuntautunut kriitikko piti nimenomaan sodan logiikan analyysiä puutteellisena, sillä siitä uupui luokkataistelun kehys. Arvostelijan mukaan ei nimittäin riittänyt, että kauhisteltiin napalmilla poltetun lapsen kuvaa, vaan olisi tuotava esille, miten väkivalta oli länsimaisen demokratian ja kapitalistisen järjestelmän piirre. Vietnamin ei käynyt sotaa kuka tahansa amerikkalainen, vaan ne, joilla oli valta, tiivistä Olkinuora.¹²

Voimakkaan kielteisesti *Vietnamin kurkiin* suhtautui kirjallisuuslehti *Parnassoa* avustanut Heimo Pihlajamaa, joka ei peittänyt ärtymystään kirjailijaa ja hänen teostaan kohtaan. Arvostelija tunnusti, että kirjailijan lähtösäyksenä on epäilemättä ollut todellinen hätä vietnamilaisten puolesta ja tyytymättömyys suomalaisten reaktioihin. Pihlajamaan mukaan kävi niin, että tekijä asettui papilliseksi kaikkietäväksi isähahmoksi. Pahinta oli kriitikon sanoin se, että Rintalalta puuttui pappien huumorintaju. Pihlajamaa arvosteli teosta nimenomaan miehisestä otteesta ja sentimentaalisuudesta. Itse asiassa hän nosti kritiikkinsä yhdeksi kärjeksi Rintalan tekemän Karjalan evakkojen ja vietnamilaisten lasten rinnastamisen. Merkille pantavaa on, että arvostelijalle kirja näyttäytyi kaunokirjallisuuden rappiona.¹³

Nihkeästä palautteesta huolimatta raportti saattoi täyttää kirjailijan sille asettamat tavoitteet, sillä se herätti keskustelua. Jos kirja oli raportti, sen piti herättää polemiikkeja. Tämä oli 1960-luvulla suosioon nousseiden ajankohtaispuheenvuorojen tavoite. Yleensä niiden oli tarkoitus vedota laajenevaan opiskelijanuorisoon joka oli aktivoitunut yhteiskunnallisesti. Historioitsija Kai Häggmanin mukaan tuohon aikaan melkein kaikki kustantajat julkaisivat yhteiskunnallisesti kantaa ottavia pamfletteja. Kirjamarkkinoilla näkyivät yhtäältä voimakas kaupallistuminen, johon kuuluivat bestsellerit, tästä puhuttiin amerikkalaistumisena, ja toisaalta vasemmistolaistuminen. Sen ääriesimerkkeinä olivat Neuvostoliittoa ja YYA-politiikkaa kiittävät opukset.¹⁴ Kirjamarkkinat vilkastuivat ja kauppojen hyllyillä saattoi tahtomattaan törmätä hyvin ärsyttäviltä vaikuttaviin teoksiin. Rajalinja oikeiston ja vasemmiston välillä näkyi kaikilla yhteiskunnan ja kulttuurin alueilla.

En kuitenkaan puutu tarkemmin siihen, miten papillinen Rintalan ote raportissa on, mutta selvää on, että suomalaisten välinpitämättömyyden ruotiminen saattoi joistakuista tuntua oman pesän likaamiselta. Sellaiseen ei edes Pihlajamaa kritiikissään suorasanaisesti viittaa, mutta hänen näkemyksensä, että tekijä asettui papin rooliin, voi tulkita näin. Onhan selvää, että pappi myös saarnaa. Saarnan vertauskuva oli ollut esillä jo vuonna 1966 Pekka Tarkan Rintalan *Sissiluutnantti*-

romaanista käydyin kirjasodan analyysissä *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta*. Siinä Tarkka analysoi suomalaisen kulttuurikeskustelun sukupolvia ja nostaa esille myös Rintalan moraalisen eetoksen.

Arvostelujen polarisoituminen johtui varmasti kirjailijalle syntyneestä henkilökuvasta suomalaisten lähihistorian peilaajana ja kansalaisaktiivina, taiteilijana, jolla oli jotain epämiellyttävää kaiveltavaa lähimenneisyydestä. Siinä missä aikanaan sodankäyneiden kenraalien keskuudessa myrskyn nostanut *Sissiluutnantti* oli fiktiota, *Vietnamin kurjet* sijoittui lajityypiltään fiktion ja dokumentin välimaastoon. Jälkikäteen arvioiden raporttimaisuus ja ajankohtaisuus vaikuttavat sen tärkeimmiltä piirteiltä. *Ylioppilaslehden* Katri Olkinuoralle se oli kaunokirjallinen pamfletti ja Heimo Pihlajamaalle kaunokirjallisuutta, mutta sellaisena väärin laadittu.

Sodan haavan hoito

Kun Rintala nousi kuusikymmentäluvun lopulla Suomen Rauhanpuolustajien puheenjohtajaksi, elettiin ulkopoliittisesti herkässä ympäristössä. Myöhemmin kirjailija on kertonut, että toive ehdokkaaksi asettumisesta tuli presidentti Urho Kekkoselta. Rintalan mukaan vallanpitäjät tarvitsivat tuolloin taiteilijoita ja kansalaisjärjestöjä Suomen virallisen ulkopoliitiikan tukemiseen.¹⁵ Linjakas ulkopoliittinen toiminta tarkoitti suhteiden hoitamista Neuvostoliiton kanssa, ei varmastikaan ensisijassa Suomen suhteita Vietnamiin. Vaikka suomalaisten suhtautuminen Vietnamiin saattoi itäistä naapuria kyllä kiinnostaa. Rintala oli monella tavoin sopiva rauhanjärjestön puheenjohtaja, sillä hän tunsikin kirjallisten teostensa ja henkilökohtaisen kiinnostuksensa kautta venäläistä kulttuuria ja oli pohtinut teoksissaan humanisuuden kysymyksiä.

Tärkeää lienee ollut sekin, että puheenjohtaja pystyi asettelemaan sanojaan vetoavasti. Kirjailijan retoriset keinot joukkojen houkuttelemisessa rauhanmarsseille ovat tallentuneet muun muassa *Kansan Uutisten* sivuilla julkaistuihin kutsuihin Helsingissä järjestettyihin Vietnam-kokoontumisiin. Kesäkuussa 1970 Rintala kutsui väkeä koolle seuraavan päivän mielenilmaukseen runon keinoin:

[—]jos tajuat, jos koet, jos tiedostat,
tule Kaisaniemeen. Tänään tulee kaunis kävelyilma.
Sillä USA:n joukkojen sotilaallinen vetäytyminen
on se A ja O, ratkaiseva toimenpide
joka voi avata rauhantilan näkymät, myös sinulle,

vain se voi panna alulle Vietnamin haavan paranemisen
Kaakkois-Aasiassa, USA:ssa, täällä, sinussa.”¹⁶

Suomen Rauhanpuolustajien puheenjohtaja ei pelkästään toiminut joukkokokoonantumisten keulakuvana vaan myös journalistina. Samat teemat kuin *Vietnamin kurjissa* näkyivät laajoissa artikkeleissa, joissa kirjailija pystyi sitomaan viestinsä ajankohtaisiin sotatapahtumiin ja yhdysvaltalaiseen poliittiseen ilmastoon. Huolta nosti se, että Presidentti Nixon oli päinvastaisista lupauksista huolimatta kiihdyttänyt sotatoimia. Toukokuussa 1970 *Suomenmaassa* ilmestyneessä tekstissä Rintala puhui amerikkalaisten laajentamasta katastrofista. Otsikko tiivistä kirjoittajan viestin: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”.¹⁷ Rintala käyttää usein Vietnam-raportistaan tuttua haava-sanaa. Kaakkois-Aasian konfliktin haava oli avonainen ja tuotti monenlaista kipua. *Suomenmaan* artikkelissa kirjoittaja mainitsi haavan usein; se oli alun pitäen amerikkalainen mutta nyttemmin laajentunut muihin länsimaihin ja pesiytynyt meidän sisällemme.

Rintala esiintyi tuon tuosta tiedotusvälineissä, mutta se ei rauhanaktiivien mielestä taannut silti sanoman perillemenoaa. Tiedotustoiminnan onnistuminen oli kaiken edellytys. Kyseessä on aktivismin ikuinen ongelma: miten saada oma ääni kuulumaan mahdollisimman laajasti. Helmikuussa 1970 Rintala kirjoitti *Päivän Sanomissa* tiedonvälittämisen merkityksestä aseidenriisun kysymyksissä. Hänen mukaansa aseidenriisunta saattaisi edetä vain eri osapuolten keskenään jakamassa luottamuksen ilmapiirissä, mutta haasteena olivat resurssit, sillä ”Suomen rauhanliikkeillä ei yhteensä liene yhtä ainutta promillea niistä varoista, joita esimerkiksi sellaiset instituutiot kuin armeija, kirkko ja eri poliittiset järjestöt voivat käyttää tiedottamiseen”.¹⁸ Aggressiivinen tai yksiaäninen tiedottaminen ei Rintalan mielestä voinut rauhantyössä onnistua, vaan sen oli aina tarjottava dialogin mahdollisuus, sillä mukana on eri katsomusten edustajia. Tuntuu siltä, että yhtenä rauhantyön onnistumisena kirjailija piti voimistunutta kulutus- ja kilpailuyhteiskunnan kritiikkiä, sillä se oli samalla herättänyt nuorison näkemään asevarustelun mielettömyyden.

On selvää, että joissakin suomalaisista joukkoviestimistä Suomen Rauhanpuolustajien äänet ja ajamat asiat pääsivät toisia paremmin kuuluville. *Vietnamin kurjet* -raportissaan Rintala arvosteli valtiollista Yleisradiota, joka ei ollut muutaman filmin lisäksi tiedottanut Vietnamista juuri ollenkaan. Hän kaipasi radion tai television järjestämää paneelia, jossa eri puolueiden edustajat puhuisivat aiheesta, jotta äänestäjät saisivat selville heidän kantansa.¹⁹ Yleisradio ei ollut järjestänyt paneelia tai tehnyt montaa omatuotantoista Vietnam-raporttia, varsinkaan paikan päällä, mutta Ylen arkistotietokanta kertoo, että Vietnam toistui erilaisissa ajankohtaisohjelmissa ja uutisissa.²⁰

Tietenkin oma kysymyksensä on se, miten aihetta käsiteltiin. Oliko Vietnam ohjelman keskiössä vai osana laajempaa eri teemoja sisältänyttä makasiinia tai uutiskokonaisuutta? Usein Vietnam oli mukana yhtenä kansainvälisenä kriisinä muiden ajankohtaisten tapahtumien joukossa. Joukkoviestinten sisältöjen laajempi vaikutus ei ehkä voinut tapahtumien kiihkeydessä erottua. Kannattaa muistaa, että jälkikäteistulkinnassa juuri Yleisradion rooli suomalaisen nuorison herättäjänä on noteerattu.²¹

Kun Vietnamista puhuttiin, keskustelu politisoitui. Oli ilmiselvää, että käynnissä oli humanitaarinen katastrofi, mutta samalla oli kyse poliittisesta konfliktista. Suomen Rauhanpuolustajat halusivat kiinnittää suomalaiset huomion Vietnamin demokraattisen tasavallan asukkaiden kärsimyksiin tuhopommituksien alla ja he vaativat kannanotoin sekä julkilausumin Yhdysvaltain hallitusta lopettamaan toimensa. Tiedotusilmapiiri oli järjestön mukaan haastava, sillä sen mukaan valtaosin joukkoviestimet väittivät hyökkääjiksi Pohjois-Vietnamin kommunistisissaja. Muun muassa vuoden 1972 julkilausumassaan järjestö kehotti suomalaista lehdistöä jakamaan tosiasioihin perustuvaa tietoa vapautensa puolesta kamppailevien Indokiinan kansojen taistelusta. Lausumassa toivottiin lehdistön yhtyvän maailmanlaajuiseen rintamaan rauhanohjelman puolesta, jossa Yhdysvaltoja vaadittiin vetämään välittömästi ja ehdoitta joukkonsa sotatarvikkeineen pois Indokiinasta.²²

Suomen Rauhanpuolustajien julkilausuma vaatimukset paljastavat, ettei tällainen vaade voinut taustaideologioiltaan toisistaan eroavissa joukkoviestimissä saada toivottua vastakaikua. Vaikka viestimet arvostelivat 1970-luvulle tultaessa Yhdysvaltain politiikkaa, uutisoinnin painopisteet vaihtelivat. Jos Suomessa osoitettiin mieltä Vietnamin sotaa tai Yhdysvaltojen toimia vastaan, kukin media käsitteli tapahtumaa oman viiteryhmänsä kautta. Yksittäinen joukkoviestin saattoi myös jättää kertomatta asiasta. Rauhanjärjestö asettui altavastaaajaksi jääneen Pohjois-Vietnamin hallituksen ja sen kansan taakse ja pyysi tiedonvälittäjiä kertomaan asioista oikein. Koska pohjoisvietnamilaisen hallituksen taustavoimina oli kylmän sodan toinen blokki, keskustelua ja uutisvälitystä jakoi ideologinen rajalinja. Rauhan puolestapuhujat leimautuivat vasemmistolaisiksi. Monille yleishumaani rauhantyö ja Yhdysvaltain ulkopolitiikan kritiikki oli länsimaisen vapaan demokraattisen järjestelmän arvostelua. Yhtä lailla suomalainen media kuin myös kansalaiset tulkitsivat konfliktia eri lähtökohdista.

Voimakasta arvostelua oli saanut kokea filosofian professori Georg Henrik von Wright, joka oli vuonna laatinut syksyllä 1967 Vietnamin sodan tuomitsevan artikkelin "Kriget mot Vietnam". Ruotsinkielisenä teksti oli julkaistu *Dagens Nyheter*issä, *Hufvudstadsbladet*issa ja suomenkielisenä

Helsingin Sanomissa. Muistelmiensa mukaan von Wright oli tarjonnut suomennosta ”oikeistomieliseen” *Suomen Kuvalehteen*, johon päätoimittaja ei sitä hyväksynyt. Filosofin mukaan Suomessa ei tuolloin ollut artikuloitua mielipidettä Vietnamin sodasta. Kotimaassa kiistanalaiseksi koettu teksti aiheutti Ruotsissa vähemmän hälyä, sillä siellä myrsky oli von Wrightin mukaan alkanut jo aiemmin.²³ Kun von Wright kommentoi vuonna 1973 Yleisradiolle kirjoituksensa aiheuttamaa porua, hän piti suomalaista poliittista keskustelua haitallisen polarisoituneena. Hänen mukaansa vaikutti siltä, että Vietnam-liikettä pidettiin vain vasemmiston asiana, ei koko kansan kuten Ruotsissa.²⁴ Keväällä 1972 oli Paavo Rintala kirjoittanut samasta teemasta. Hänen mukaansa salaliitto-, vehkeily- ja kommunistisyytöksiltä eivät olleet kotitanterellaan välttyneet myöskään yhdysvaltalaiset sodanvastustajat, mutta sama osoitteleva sävy oli tuttu myös kotimaisessa keskustelussa.²⁵

Hanoissa

Rauhanjärjestötyön keskeinen osa on kotikentällä tehtävää mielipidevaikuttamista julkilausumin, kannanotoin ja mielipidekirjoituksin. Joskus järjestöjen edustajat saavat tilaisuuden tutustua kaukaiseen kohteeseen, johon työ on suunnattu. Suomen Rauhanpuolustajien ja Suomi-Vietnam-seuran pienelle valtuuskunnalle tarjoutui vuoden 1974 alussa tilaisuus viikon mittaiseen vierailuun Vietnamin Demokraattisessa tasavallassa. Ryhmään kuuluivat puheenjohtaja Paavo Rintala, Seppo Kanerva ja Tuomas Vesterinen. Matkan merkityksestä kertoo se, että Vesterinen laati yhdistykselle vierailusta 11-sivuisen matkaraportin, jossa hän kuvasi laajasti matkalla nähtyä, koettua ja opittua. Vietnamin Rauhankomitea oli isännöinyt suomalaisia ja esitellyt Hanoin kaupungin ohella tuotantolaitoksia, kollektiivitilaa, sairaaloita, koulua ja järjestänyt teatteri-, museo- sekä näyttelyvierailut.²⁶

Viikko Vietnamissa oli Rintalalle tärkeä kokemus. Hän pääsi tutustumaan pohjoisvietnamilaisiin ihmisiin, heidän kamppailuunsa ja kulttuuriinsa. Todennäköisesti Rintala oli jo etukäteen päättänyt kirjoittaa matkasta jotakin, kun kerran harvinaislaatuinen tilaisuus oli tarjoutunut. Kirjailijan haastatteluista voi päätellä, että ainakin matkan vaikutelmat hänen oli tarkoitus hyödyntää. Rintala saattoi suunnitella muuta, mutta suhteelliseen tiiviissä aikataulussa kokemuksista muovautui romaani *Romeo ja Julia häränvuonna*. Teoksen syntyhistoriaa Rintala on pohtinut ainakin kahdessa eri yhteydessä, joten siitä voi jotain sanoa. Vuonna 1977 hän kertoi Ritva Haavikolle, että kirja on kaunokirjallisuuden muotoon puettu matkakertomus. ”Ne kokemukset, jotka siinä on esitetty, niin

ne ovat peitellysti minun kokemuksia.”²⁷ Samassa yhteydessä kirjailija kertoi, että oli suorastaan järkyttävää ymmärtää, miten mittaamattoman pitkä kulttuuriperintö Vietnamin vaikkutti. Jotkut 1900-luvulla eläneet runoilijat olivat samassa asemassa kuin meillä Eino Leino, Rintala pohti.

Samanlainen ihmetys on kuultavissa silloin, kun Rintala vieraili joulukuussa 1974 Yleisradiossa Juha Virkkusen toimittamassa ”Taiteessa tapahtuu” -lähetyksessä. Monia kirjan teemoja sivuavassa radiohaastattelussa kirjailija kertoi, että tavallisessa maalaiskylässä on 2000 vuotta vanhoja Buddhan patsaita, joita ei pidetty mitenkään ihmeellisinä. Monumentteja ei noteerattu, koska niitä oli kaikkialla. Kirjailija oli pannut merkille myös pysyvyyden ja katoamisen ristiriidan. Rintala huomasi, miten Kaakkois-Aasian kostea sää oli materiaalille säälimätön. Tropiikin ilmasto tuntui murentavan kaiken muun paitsi kovimman elementin, kulttuurin. Se kukoisti Rintalan mukaan runoudessa, jonka sanat viestivät ylivoimaista mongolihyökkäystä vastaan käydystä voittoisasta taistelusta. Kamppailun materiaaliset jäljet olivat kauan sitten hävinneet, ja jäljellä on vain säkeet, joita yhä luettiin ja lausuttiin, kirjailija esitteli.²⁸ Myyttisiksi muuttuneet kertomukset vastarinnasta tuntuivat antaneen myös nykyisessä sodassa altavastaajille vähintään henkisen yliotteen.

Tämän ajatuksen Rintala tallensi myös romaaninsa sivuille, jossa vietnamilainen paikallisopas, hento silmälasipäinen mies, Luong valistaa länsimaisia vieraita: ”Sata vuotta on lyhyt aika meidän historiassamme [– –]”.²⁹ Kävi niin, että rauhanaktivisti hurmaantui kaakkoisaasialaisesta kulttuurista ja ihmisestä. Dokumentaarisuutta työvälineenä käyttävän kirjailijan ei liene ollut vaikea virittäytyä havainnoimaan ympäristöä. Se erosi kirjailijalle tutuista ja läheisistä pohjoisista maisemista sekä houkutteli tarkkaavaisuuteen. Silti ihmiset tuntuivat kaikkialla muistuttavan toisiaan unelmissaan, peloissaan ja toimissaan. Rintala kertoi Juha Virkkuselle, miten suomalaiset ja vietnamilaiset olivat tottuneet maanmuokkaukseen kovissa oloissa.

Pelkästään viikon mittainen Pohjois-Vietnamin-matka ei kirjailijalle antanut riittävää paikallistuntemusta, vaan hän keskusteli Helsingissä toimineen Etelä-Vietnamin vallankumousohallitusta edustaneen tiedotustoimiston virkailijan Tran Van Huen kanssa. Häneltä Rintala pystyi kirjaan tehdessään täydentämään tietojansa vietnamilaisesta kulttuurista.³⁰

Kulttuurin juonne kasvaa merkittäväksi, vaikka tapahtumiltaan kirja on aikalaiskuvaus eri kansallisuuksia olevien avustustyöntekijöiden, muiden alueella toimivien vieraiden ja pohjoisvietnamaisten kohtaamisista. Tapahtumapaikkana oli Hanoi ja sen ympäristö vuoden 1972

suurpommitusten aikaan. Paikallisille ihmisille rotanvuosi oli vaihtumassa häränvuodeksi, ja ilmassa on optimismia, mutta pommitukset eivät heidän toiveista huolimatta olleet ohitse.

Keskushenkilö oli norjalaissuomalainen trooppisten tautien erikoislääkäri Einar Jaervi, jonka todelliseksi esikuvaksi Rintala tunnusti Vietnamin matkalla tapaamansa kansainvälisen Punaisen ristin tehtävissä toimineen avustuslääkäri Henrik Forssin. Samalla henkilö lienee myös kirjailijan peitelty alter ego, tajunta, joka havainnoi länsimaalaista ja vietnamilaista ihmistä sekä hänen ominaislaatujaan. Monikansallisessa ryhmässä toimii myös Bohdaniksi nimetty puolalainen lääkäri. Miehet tapaavat maakuntakierroksellaan neuvostoliittolaisen naislääkäriä Milan. Samalla matkalla he tutustuvat vietnamilaiseen autonkuljettajaan Ngo Soniin ja opettajattareen Thi Lihin. Nuori Ngo on runoilijasielu ja runouden ystävä, joka tekee laulunsanoja lähipiirilleen. Pariskunta on myös romaanin Romeo ja Julia, joiden tarina saa traagisen sävyn, kun sulhanen sokeutuu ja morsian menettää toisen jalkansa sairaalan pommituksessa.

Rintala kertoi Juha Virkkuselle, että hän halusi mukaan vietnamilaisnuorten rakkaustarinan, jonka kautta hän kuvasi havaitsemaansa ihmisten optimismia ja uskoa tulevaisuuteen. Kirjan ihanteelliset nuoret elävät Yhdysvaltain ilmavoimien pommitusten uhan alla, mutta heidän elämänmyönteisyytensä pysyy. Edes vammautuminen ei täysin nujerra rakastavien optimismia.

Kaikkiaan teoksen tärkeä elementti on maisema, joka on täynnä merkityksiä ja viestejä historiasta. Rintala hyödyntää Vietnamin näkemäänsä ja kokemaansa kuvatessaan Jaervin ja Bohdanin matkaa Namh Dinhin sairaalan, jossa odottaa rutiinitehtävä. Autokyydissä näkymät vaihtuvat. Yhtäältä matkaajien eteen avautuvat viljelysmaat ja toisaalta ranskalaisen kolonialismin jäljet. Kulttuurien kohtaaminen näkyy maisemassa:

He ajoivat tilapäismajojen kattaman entisen kaupungin halki ja kun he ylittivät radan, jonka vartta olivat ajaneet Hanoista saakka, tie muuttui kapeaksi penkereeksi jota reunustivat vanhat puut. Tien molemmin puolin aukesivat jälleen riisipellot. Vuoret jäivät oikealle ja alkoivat pienetä, mutta katolisten kirkkojen tornit eivät vähentyneet. Heti kun yksi jäi näköpiiriin taa, toinen ilmaantui edestä ja kasvoi katedraalimaiseen korkeuteensa olkikattoisten savimajojen keskeltä. Mitä lähemmäs maakunnan pääkaupunkia tultiin, sitä useampia niitä kohosi eri puolilta riisinviljelystasankoa. Niiden tornit hallitsivat yhäkin tätä maisemaa, vaikka ranskalaiset olivat lähteneet jo Dien Bien Phun jälkeen. Siitä oli pian kaksikymmentä vuotta.³¹

Rintala saattaa poikkeusoloissa elävät ihmisensä yhteen ja osoittaa, miten yhteinen tekeminen on sosiaalista liimaa kaikkialla. Yksi kirjan avainkohtia on keskushenkilöiden pyöräilyretki kenttäsairaalan lähistölle sijaitsevalle pagodille. Mukana ovat vietnamilaisten Thi Li ja Ngo Son sekä norjalainen ja neuvostoliittolainen lääkäri. Ryhmä istuu historiallisen monumentin läheisyydessä. Kaikille yhteisiä sanoja ei ole, mutta toinen tulkkaa. Eväiden nauttiminen on rituaali, joka yhdistää. Yksi levittää liinan nurmikolle ja korissa on teevälineet, voileipiä, hedelmiä ja termospullollinen kuuma vettä. Einar Jaervi toteaa:

Illansuussa piknik, katettu neljälle. Pariisissa, Leningradissa, Nam Hassa samalla lailla. Myös Pohjoisen Jäämeren rannikolla me teemme retkiä. Ihmiset lähtevät sunnuntaisin Vesisaaren kaupungista tuntureille. Siellä heillä on pienet majat. Keitetään kahvia ja syödään eväät.³²

Hetken päästä ryhmä tutkiskelee retkipaikan vieressä seisovaa muistomerkkiä, joka on rakennettu 1300-luvulla ja säilynyt alkuperäisessä asussaan. Muistomerkki kunnioittaa seitsemän sataa vuotta aiemmin kuollutta kuningasta. He astuvat sisään vartijan kumarruksen saattelemina, ja kertoja saa havainnoida, miten kaikkien on helppo ymmärtää iättömyyttä henkivän rakennuksen arvokkuus:

He menivät sisälle hämärään suureen tilaan, joka oli jaettu pylväiköllä eri osastoihin. Täällä ei opasta ja tulkkia tarvittu. Hyvät henget olivat oikealla, pahat vasemmalla ja molempien edessä kukkia, suitsukkeita ja hedelmiä.³³

Kirjailija osoittaa tavan takaa, miten menneisyys on alinomaa käden ulottuvilla, ja Jaervi on saanut jo aiemmin kiteyttää: ”Täällä tapaa niin paljon vanhaa, että menneen ja nykyisen erottamiskyky tylsistyy.”³⁴ Alun pitäen puolueeton tarkkailija oppii arvostamaan kohdemaan kulttuuria ja näkee yhden länsimaan aiheuttaman tuhon. Kun Jaervi sitoutuu pohjoisvietnamilaisiin tuttaviansa, hän joutuu jättämään jotain itsestään taakseen: ”Illuusioista luopumalla hän ymmärsi omistavansa jotakin enempi kuin dollareita.”³⁵ Näin Rintala kääntää tarinan Jaervin kehityskertomukseksi.

Romeo ja Julia häränvuonna ilmestyi syksyllä 1974, ja se sai kiitettävästi huomiota suomalaisissa sanomalehdissä. Kirjastopalvelun julkaiseman *Kirjallisuusarvosteluja*-koonnin mukaan maan keskeisimmät sanomalehdet julkaisivat arvostelun teoksesta.³⁶ Arvostelujen yleissävy on pääosin myönteinen ja arvostelijat muistavat, että suomalaiskirjailijat eivät ole proosateoksissaan Vietnamin tilannetta aiemmin käsitelleet. Muutamat arvostelijat pitivät vähemmän onnistuneena kirjan jaksoa,

jossa Rintalan kuvaa amerikkalaisia pommituslentäjiä: ”Jenkkien sivujuoni supistuu kokonaisrakenteessa keskeneräiseksi, jatkoa kaipaavaksi.”³⁷

Tosin muun muassa vasemmistolaisen Kulttuurityöntekijäin liiton *Kulttuurivihkojen* Maikki Ikonen piti amerikkalaisten sotilaiden näkökulman käyttöä taitavana.³⁸ Täysin poliittisesti neutraaleja arviot eivät siis olleet, eivätkä ne tuolloisessa keskusteluilmapiirissä varmasti olisi voineetkaan olla. Kirja-arvosteluissa voi tulkita joko avoimemmin tai peiteltyemmin kriitikon ja taustayhteisön arvostuksia. Rintalan teosta arvioitiin joko yleishumanistisena pohjoisvietnamilaisen ihmisen ihmisarvon puolustuksena, länsimaisen voimapolitiikan suhteellisen hyvin osuneena kritiikkinä tai ideologisesti sävyttyneenä sosialistisen realismin oppien mukaisena kansan ihannointina.

Suomenmaan Leo Stålhammarille kirjassa kuvattu Vietnam edusti elämää, sen jatkumista ja humanismia, jonka puolestapuhujana Rintala toimi.³⁹ Kriittisemmin teosta luki Harry Sundqvist, joka kirjoitti kokoomuslaiseen *Aamulehteen* ja avasi havaitsemansa puutteen Jaervin hahmon kautta. Hänen mukaansa vietnamilaiset jäivät kirjan keskushahmolle eräänlaiseksi lempeäksi satukansaksi. He olivat sitkeitä raatajia, jotka olivat kamppailleet luonnonvoimia ja alueelle tunkeutuneita valloittajia vastaan. Sundqvistin mukaan Rintalan ihanteellinen käsitys kansasta oli tässä teoksessa puhtaimmillaan. Kansaidealisaatio ja yksinkertaistettu maailmankuva vaikuttavat kriitikon mukaan siten, ettei kirjasta rakentunut ehyttä kokonaisuutta.⁴⁰ Puolueisiin sitoutumattoman *Helsingin Sanomien* Juhani Niemi luki Rintalan teosta ja sen henkilöitä sosialistisen realismin ihanteiden mukaisena tyyppittelynä. Runoilevan autonkuljettajan, maalaiskansakoulun opettajan ja länsimaisen intellektuellin hahmojen kautta kirjailija ruumiillisti Niemen mukaan optimismia ja positiivista sankaruutta. Näin hän ”luo uskomattoman liiton sosialistisesta humanismista ja tsehovilaisesta vieraantumisesta”.⁴¹ Lopulta arvostelija tulkitsi perinnesidoksia myönteisesti ja kiitti Rintalan tarkkanäköisyyttä maiseman ja vietnamilaisen elämänmuodon ylistäjänä.

Kansademokraattien *Kansan Uutisiin* kirjoittanut Timo Salminen huomasi muiden arvostelijoiden tapaan Rintalan käyttämät vastakkainasettelut, mutta tulkitsi ne edellisiä myönteisemmin kirjan sanoman osasina. Kirjassa asettui maahanhyökkääjien ja puolustajien kulttuuri vastakkain, ja tästä muodostui barbarian ja sivistyksen törmäys. Salmisen mukaan Rintalan sanoma oli, ettei totuus Vietnamin oloista voinut olla puolueeton, mutta se näytti myös, ettei solidaarisuustyö ollut ollut merkityksetöntä eikä kommunistista myyräntöytä.⁴²

Anssi Sinnemäki kytki romaanin vähemmistökommunistien *Tiedonantaja*-lehdessä

taiteilijoiden parissa nousseeseen reagoimisen tarpeeseen. Vertailukohdiksi hän haki ruotsalaisen Göran Sonnevin, Marja-Leena Mikkolan ja Aulikki Oksasen runot. Näissä kaikissa näkökulmana oli ”Vietnam sydämessä”. Sinnemäelle Rintalan teos oli kuitenkin kaikkea muuta kuin pelkkä Vietnamin kansan kärsimyksen ja sankaruuden yksiviivainen kuvaus. Se oli matka historiaan ja vietnamilaisen ihmisen sieluun, mutta ”käänteisesti samalla koko ajan eurooppalaisen intellektuellin elämysten ja vähittäisen kehityksen kartoitus”.⁴³

Salvoksen jälki

Kriitikoiden *Romeo ja Julia häränvuonna* -romaanista paikantamaa Vietnamin kansan ihanteellista kuvausta voi lopuksi palata tarkastelemaan kirjailijan omien tavoitteiden kautta. Juha Virkkusen tekemässä radiohaastattelussa Rintala kertoi paitsi suhteestaan vietnamilaisiin myös siitä, miten hän halusi kirjan painottuvan solidaarisuuden ja myötäelämisen kysymyksiin. Tämän voi tulkita siten, että kirjailijan oli tarkoitus edetä hyvä-paha-korosteisin kärjistyksin. Näin on ymmärrettävää, että kirjan aikalaisvastaanotossa väreili kysymys, oliko teos onnistunut kaunokirjallisuutta vai tarkoitushakuista asenteiden muokkausta. Kysymykseen ei kannata ryhtyä vastaamaan, mutta se nosti ja nostaa edelleen esille teoksen ominaispiirteitä. Aikalaisille kirjan merkitys avautui kunkin oman maailmankatsomuksen kautta. Samalla tavalla tapahtui raporttikirjan *Vietnamin kurjet* kohdalla. Oikeastaan kaikki tässä esillä olleet Paavo Rintalan tekstit on syytä liittää osaksi hänen toimintaansa Suomen rauhanpuolustajissa, sillä epäilemättä solidaarisuustyö vaikutti häneen ja hänen siihen ryhtymisensä on ollut harkinnan tulos, vaikka puheenjohtajuuteen pyrkiminen olisi ollut Kekkoselta tullut toive.

Valinnoilla on aina seurauksensa. Rintala halusi erottaa kirjailijan työn ja yhteiskunnallisen toiminnan, sillä näin on hyvä tehdä, mutta käsillä olleissa teoksissaan hän harppoi historiatietoisena aikalaistodistajana esteettisen, eettisen ja poliittisen alueilla. Ja koska kirjailijalla ei tuntunut olevan kovin suurta etäisyyttä kuvattuun maailmaan, sillä hän tahtoi osoittaa sen läheisyyden, lukijat saivat vapauden tehdä haluamiaan tulkintoja. Näin on aina asianlaita kirjallisuuden kohdalla.

Kun Kai Ekholm analysoi Rintalan dokumentarismia, hän ottaa esille kirjailijan yhteydet 1960-luvun kriittiseen teoriaan. Ennen muuta hän nostaa esille vasemmistolaisen kulttuurikriitikon Herbert Marcusen ja hänen ajatuksensa yksilotteisesta ihmisestä. Ekholmin mukaan Rintalan yhteiskunnalliset näkemykset voi yhdistää Marcusen tulkintaan, jonka mukaan valtaosa

teollistuneiden yhteiskuntien väestöstä on tietämätöntä ja harhaanjohdettua. Yksilotteinen ihminen ei itsenäisesti kykene tajunnan muutokseen, vaan hän tarvitsee ulkopuolisen sysäyksen.⁴⁴ Ekholm ei dokumentoi tarkemmin väitettään, mutta se on kiinnostava. Oli Rintala lukenut Marcusea tai ei, hänen tapansa sitoutua ja pyrkiä kertomaan Vietnamin sodan aiheuttamasta inhimillisestä hädästä viestii pyrkimyksestä puhkoa väliintuloreittejä yhdenmukaiseksi arvioituun viestintäympäristöön. Juuri viestinnän merkitys ja siihen vaikuttamisen tärkeys kuului Marcusen teollisuuskapitalismin kritiikkiin.⁴⁵

Rintalan ajatuksia ja tekstejä voi tarkastella myös toisenlaisin painotuksin. Kun Rintalan teoksista puhutaan, useassa eri yhteydessä toistuu humanisuuden ja humanismin ajatus. Rintala itse arvosti humanisteina pitämiään ihmisiä, kuten Einar Jaerven esikuvaa Henrik Forssia. Näin hän radio-ohjelmassa Juha Virkkuselle kertoi. Mitä humanisti mahtoi tarkoittaa Rintalalle? Se ei varmasti tarkoittanut yliopisto-oppinutta humanioran tuntijaa, vaikka sellainen hän voi myös olla. Rintalalle humanismi oli kykyä myötätuntoon, suruun, solidaarisuuteen ja tätä kautta toimintaan. Ehkä kyse oli enemmän humanisuudesta, mutta se sisältyy Rintalan aktiiviseen humanismiin. Tämän elementin monet Rintalan teoksia arvostelleet kriitikot tunnistivat. Myötäelämiseen pyrkivä humanismi teki Rintalan Vietnamin sotaa käsitelleistä teoksista joidenkin kriitikoiden silmissä hieman naiiveja.

Uskon, että Rintala tiesi ja ymmärsi naiiviuden riskin, sillä se saattoi sisältyä osana nykykirjailijan haasteisiin. Näistä maailmojen hahmottamisen pulmista hän kirjoitti muun muassa vuonna 1969, kun hän kertoi, ettei ole koskaan ymmärtänyt, mitä tarkoitettiin käsitteellä ”ehyt taiteellinen kokonaisuus”. Omalla kohdallaan hän piti sellaista mahdottomana, luonnottomana. Tunnetussa muotoilussaan kirjailija korostaa, että hänelle teksteissä on tärkeää ja merkittävää se, että liimaamisen, liittäminen ja salvoksen jälki näkyy.⁴⁶ Tämä on ymmärrettävissä myös kirjailijan antamaksi lukuohjeeksi omille teoksilleen. Liittäminen ja salvoksen jälki näkyy Paavo Rintalan Vietnam-teoksissa ja ehkäpä se näkyy koko hänen suhteessaan konfliktiin. Hän oli Karjalan evakko, pohjoissuomalaistunut kirjailija, joka oli sittemmin kirkkonummelaistunut. Rintalan humanistin identiteettiä sopi toimia rauhanliikkeen keulakuvana, vaikka se myös siirsi hänet toiseen kylmän sodan leireistä ja teki sitoutuneen ajattelijan.

Artikkelin tutkimusavustajana on toiminut filosofian ylioppilas Juho Malka, jota kiitän lämpimästi hyvin tehdystä työstä. Monet artikkelissa käytetyistä kirja-arvosteluista on haettu joko Kirjallisuusarvosteluja-julkaisun kautta tai Kansan Arkiston Paavo Rintalan biografia-kokoelmasta. Artikkelien tiedot löytyvät lähdeviitteissä, mutta lähdearkistoja ei ole erikseen merkitty viitetietoihin

eikä näitä tietoja ole siirretty lähdeluetteloon. Lähdeluettelossa on ilmaistu viitattu lehti ja vuosikerta.

Lähteet

Arkistot

Kansan Arkisto (KA)

1. F. 8. Suomen Rauhanpuolustajat SPR jäsenjärjestöineen (HUB)

Biografiakokoelmat (KA)

Paavo Rintalaa koskevat lehtileikkeet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kirjallisuusarkisto (SKS KIA)

Paavo Rintalan luovuushaastattelu

Radioarkisto, Yleisradio (YLE)

Äänitallenteet

Viitatus lehdet

Aamulehti 1975

Helsingin Sanomat 1974, 1992

Kaleva 1975

Kansan Uutiset 1969, 1970, 1974

Kulttuurivihkot 1975

Parnasso 1970

Päivän Sanomat 1970

Suomen Kuvalehti 1974

Suomenmaa 1970, 1974.

Tiedonantaja 1974

Ylioppilaslehti 1970

Kirjallisuus

Rintala, Paavo: "Neljännelle vuosikymmenelle lähdetessä". Teoksessa *Rauhan kasvot. Tapahtumia ja toimintaa rauhantyon taipaleelta 1949–1979*. Toim. Kai Melakoski et al. Suomen Rauhanpuolustajat ry. Helsinki 1979, 207–223.

Rintala, Paavo: "Paavo Rintala". Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet*. Toim. Ritva Rainio. WSOY: helsinki 1969, 77–83.

Rintala, Paavo: *Romeo ja Julia häränvuonna*. Otava. Helsinki 1974.

Rintala, Paavo: *Vietnamin kurjet*. Otava: Helsinki 1970.

Koostejulkaisut

Kirjallisuusarvosteluja B II12/74.

Kirjallisuusarvosteluja B 3–4/75.

Raportit ja muistelmat

Sontag, Susan: *Matka Hanoiin*. Suom. Ritva Turunen. Näkökulma-sarja Alkuteos: Trip to Hanoi 1968. Arvi A. Karisto osakeyhtiö: Hämeenlinna 1969.

Wright, Georg Henrik von: *Elämäni niin kuin sen muistan*. Suom. Iiro Kuuranne. Otava: Helsinki 2002.

Tutkimuskirjallisuus

Ekholm, Kai: *Paavo Rintala, dokumentaristi. Miten kirjailija käyttää lähteitä*. Things to Come: Orivesi 1988.

Häggman, Kai: *Avarammille aloille, väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003*. WSOY: Helsinki 2003.

Kohonen, Juhani ja Rantala, Risto: *Suomalaisia kirjailijoita*. Mitä Missä Milloin: kansalaisen tietokirjat Otava: Helsinki 2004.

Leppihalme, Ilmari ja Sallamaa, Kari: "Paavo Rintala – oululainen ja eurooppalainen kirjailija". Teoksessa *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Toim. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaan Märsynaho. suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1261, Tiede. SKS: Helsinki 2010, 46–52.

Marcuse, Herbert: *Yksiulotteinen ihminen*. Suom. Markku Lahtela. Alkuteos: One Dimensional Man 1964. Weilin & Göös: Helsinki 1969.

Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 831. SKS: Helsinki 2001.¹²⁴⁷

¹ Rintala 1979, 207–209, 257.

- ² Kohonen ja Rantala 2004, 224. Mainitut dokumentaariset teokset olivat *Sotilaiden äänet* (1966), *Sodan ja rauhan äänet* (1967), *Leningradin kohtalosinfonia* (1968) ja *Napapiirin äänet* (1969).
- ³ ””Tosiasiasa olen hiljainen ja ujo”. Kirjailija ja hänen imagensa”. *Suomen Kuvalehti* 11.10.1974, 18–21.
- ⁴ Ekholm 1988, 88.
- ⁵ Ks. Hapulin essee Susan Sontagin teoksesta tässä kokoelmassa.
- ⁶ Sontag (1968) 1969, 17.
- ⁷ Rintala 1970, 90.
- ⁸ Ekholm 1988, 89.
- ⁹ Rintala 1970, 17–18.
- ¹⁰ KOO: ”Vietnam meillä” *Suomenmaa* 17.9.1970.
- ¹¹ Eskonen: ”Kuka kallistaisi?”, *Päivän Sanomat* 29.9.1970.
- ¹² Olkinuora, Katri ”Vietnam! Vietnam!”, *Ylioppilaslehti* 20.11.1970.
- ¹³ Pihlajamaa, Heimo: ”Suomalainen kirjailija ja Vietnam”. *Parnasso* 8/1970, 532–533.
- ¹⁴ Häggman 2003, 280.
- ¹⁵ Aromäki, Juhani: Takinkääntäjän muistelmat”, *Helsingin Sanomat* 4.10.1992; Virkkunen, Sakari: ””Tosiasiasa olen hiljainen ja ujo”. Kirjailija ja hänen imagensa”, *Suomen Kuvalehti* 11.10.1974, 18–21.
- ¹⁶ Rintala, Paavo: ”Kehotus kävelylle Kaisaniemeen”, *Kansan Uutiset* 4.6.1970; ks. myös Rintala, Paavo: ”Kehotus rauhanmarssiin osallistumisesta”, *Kansan Uutiset* 14.12.1969.
- ¹⁷ Rintala, Paavo: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”, *Suomenmaa* 22.5.1970.
- ¹⁸ Rintala, Paavo: ”Aseidenriisunta reaalisen vaihtoehdona”, *Päivän Sanomat* 21.2.1970.
- ¹⁹ Rintala 1970, 52.
- ²⁰ Muun muassa Ylen Elävässä arkistossa on mahdollista kuunnella toimittaja Eero Saarenheimon 21.2.1965 ensi kerran lähetetty radio-ohjelma ”Raportti Vietnamista”. Ohjelman näkökulma on Etelä-Vietnamin sotatoimissa kommunisteja vastaan. Sen sijaan Olavi Laine oli päässyt Hanoissa haastattelemaan Ho Tshi Minhia. Radioraportin ensilähetys oli 4.8.1966. Elävä arkisto YLE. Päivämäärät ovat Ylen arkistotietokannasta.
- ²¹ Ennen kaikkea Yleisradion osuudesta, Virtanen 2001, 291.
- ²² Kannanotto ”Rauhanpuolustajat Vietnamin tilanteesta”, 25.4.1972 ja ”Julkilausuma” 1972, 2. 1. F. 8. Kannanotot ja julkilausumat, KA.
- ²³ Von Wright 2002, 256–257.
- ²⁴ Äänitallenne ”Aseet vaikevat Vietnamin” 28.01.1973, Radioarkisto. YLE.
- ²⁵ Rintala, Paavo: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”, *Suomenmaa* 22.5.1970.
- ²⁶ Vietnam-tiedote, helmikuu 1/74, 1. 1. F. 8. Vietnamin solidaarisuustyö, KA.
- ²⁷ Äänitallenne ”Paavo Rintalan luovuushaastattelu” 1.–2.6.1977. Haastattelija Ritva Haavikko. SKS KIA.
- ²⁸ Äänitallenne ”Taiteessa tapahtuu” 14.12.1974. Radioarkisto, YLE.
- ²⁹ Rintala 1975, 22.
- ³⁰ Äänitallenne ”Taiteessa tapahtuu” 14.12.1974. Radioarkisto, YLE.
- ³¹ Rintala 1975, 21
- ³² Rintala 1975, 60.
- ³³ Rintala 1975, 63.
- ³⁴ Rintala 1975, 61.
- ³⁵ Rintala 1975, 319.
- ³⁶ *Aamulehti* 1.3.1975; *Helsingin Sanomat* 1.12.1974; *Hufvudstadsbladet* 13/1975; *Kaleva* 23.1.1975; *Kansan Uutiset* 23.12.1974; *Suomen Sosialidemokraatti* 30.1.1975 ja *Uusi Suomi* 1.1.1975. *Kirjallisuusarvosteluja B* II12/74 ja *Kirjallisuusarvosteluja B* 3–4/75. *Kirjallisuusarvosteluja*-julkaisu ei kata kaikkia suomalaisia sanomalehtiä. Arvosteluja muualla: *Suomenmaa* 18.12.1974, *Tiedonantaja* 18.12.1974 ja *Kulttuurivihkot* 1/1975.
- ³⁷ *Helsingin Sanomat* 1.12.1974. Ks. myös *Kaleva* 23.1.1975 ja *Suomenmaa* 18.12.1974.
- ³⁸ Ikonen, Maikki: ”Romeo ja Julia häränvuonna”. *Kulttuurivihkot* 1/1975, 91.
- ³⁹ Stålhammar, Leo: ”Rakkaus nimeltä Vietnam”. *Suomenmaa* 18.12.1974.
- ⁴⁰ Sunqvist, Harry: ”Paavo Rintalan vietnamilainen tarina. Suurin niistä on rakkaus” *Aamulehti* 9.3.1975.
- ⁴¹ Niemi, Juhani: ”Pohjoismaalainen Vietnamin. Tsehovilaista itsetarkkailua ja sosialistista realismia”. *Helsingin Sanomat* 1.12.1974.
- ⁴² Salminen, Timo: ”Paavo Rintala: Romeo ja Julia häränvuonna”. *Kansan Uutiset* 23.12.1974.
- ⁴³ Sinnemäki, Anssi: ”Käänteentekevä romaani Vietnamin”. *Tiedonantaja* 18.12.1974.
- ⁴⁴ Ekholm 1988, 90.
- ⁴⁵ Marcuse (1964) 1969, 31–33.

⁴⁶ Rintala 1969, 77. Ks. myös Leppihalme ja Sallamaa 2010, 46.